

SOSYOLOJİNİN PROBLEMLİ BİR KONUSU OLARAK, “SOSYAL SINIF” KAVRAMI ÜZERİNE ÖNEMLİ SOSYOLOGLARIN DÜŞÜNCELERİ VE YORUMLAR

Özkan AÇIKGÖZ*

1. GİRİŞ

Sosyoloji'de "sınıf" kavramı incelenirken, meseleye sosyal gerçeklikten mi, yoksa "sınıf" sözcüğünün ifade ettiği manadan mı girilecektir? Sözcüğün ne mana ifade ettiği, sözlükte nasıl tanımlandığı önemli olabilir. Fakat sosyal gerçeklikten bağımsız bir sözlük çalışması, her şeyden önce sosyolojik bir çalışma olmaktan uzak olacaktır. Bu gerçeği Philippe Beneton şöyle dile getirir: "Sözcüklere gereğinden fazla bağlı kalınırsa başka bir tehlike ortaya çıkabilir: sözcüklerin içinde boğulmak ve reel olanı gözden kaçırmak. Önemli olan, gerçeğin kendisimde ilgilendiren öze ilişkin sorunlardır. Terminoloji sorunu –toplumsal sınıftan ne anlaşılmalıdır?– öze ilişkin sorunlara tabidir."¹ Beneton bu uyarıyı yaptıktan sonra, sosyal hayata malolmuş bir sözcüğün incelenmesinde, iki tip tanımlama yolu seçilebileceğini belirtir. Bunlar da 'adsal tanım' ve 'reel tanım'dır. Adsal tanımı sözcüğün tanımlanması olarak görür. Ona göre adsal tanım, sözcüğün belirttiğini söylemekle yetinir ve reel olana ilişkin hiçbir öneri içermez. Diğer yandan reel tanım ise olup bitenin tanımıdır, sosyal gerçekliği içinde onu tanımlamayı amaçlar, reeli yorumlar.

Araştırmada metoda yönelik bu uyarıları göz önünde bulundurmamak kaydıyla, 'Sosyal sınıfların sosyoloji ilmi çerçevesinde tahlil ve tedkikine geçmeden önce Beneton'un belirttiği üzere, sosyal gerçeklik içerisinde 'sınıf' sözcü-

* İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Bölümü Doktora Öğrencisi.

¹ Beneton, P., Toplumsal Sınıflar, (Çev. Hüsni Dilli), İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 1991, s. 52.

ğünün dünden-bugüne doğru nasıl geldiği ve ne tür bir değişim geçirdiği noktasına değinmek isabetli olacaktır.

Philippe Beneton "Toplumsal Sınıflar" adlı kitabında sınıf sözcüğünün tarihi köklerine şöyle işaret eder: "Sınıf sözcüğü (classe) Fransızca'ya 14., İngilizceye ise (class) 16. Yüzyılda girdi. Her ikisinde Latince "classis" sözcüğünden gelir; "classis" sözcüğü ise yurttaşları sahip oldukları servete göre ayıran çeşitli kategorileri belirtirdi. 17. ve 18. Yüzyıl Fransızcasında bu terim kategori terimine yakın daha genel bir anlam taşıyordu. Sözcük, toplumsal farklılıkları belirtmekte kullanılıyordu, ama zamanın, daha iyi oturmuş özellikle sıra ve meslek gibi hiyerarşi bildiren diğer kavramlar arasında ayrıcalıklı bir yere sahip değildi. Söz konusu durum, aynı dönemlerde (yaklaşık 1770'e kadar) İngilizce için de geçerliydi. "Class" sözcüğü hem kişileri, hem de şeyleri sıralamada/düzenlemede kullanılıyordu: toplumsal gerçekliğe uygulandığında ise, aynı anlam öbekleri içinde diğerlerinden pek farkı yoktu, hatta daha önemsizdi ve toplumsal örgütlenme ya da hiyerarşi konusunda özgün bir anlam taşıyordu."² Diğer taraftan XVIII. yüzyılda Ferguson ve Millor'ın 'sınıf kavramını kullandıklarını görüyoruz³.

Beneton, aynı bölümün devamında 'sınıf sözcüğünün değişim/kavramlaşma sürecine değinir: "Değişiklik önce 18.yüzyıl sonundan itibaren İngiltere'de, daha sonra da 19. yüzyılda diğer Avrupa ülkelerinde meydana geldi. Sınıf sözcüğü az ya da çok, açık bir şekilde, bir anlamda kendi özerkliğini kazanırken, önceki terimlerden başka şeyler ifade etmeye başladı, toplumsal ayırım ve ilişkileri farklı düşünmenin bir anlatım şekli oldu. Sosyolojik ya da sosyolojik-siyasal düyüncenin önemli bir kavramı haline gelen modern toplumsal sınıf kavramının tarihi böylece başlıyordu."⁴

Beneton'a göre de sınıf sözcüğü bugünkü popülaritesine Marx sayesinde kavuşmuştu. Kendi ifadesiyle "1870'e doğru sınıflar mücadelesi deyiimi hemen hemen hiç bilinmiyordu –sınıf çelişkisi biliniyor olsada– ama Kapital'in 1872' de ve Engels'in yapıtlarının yayımlanmasıyla birlikte yayılmaya başladı. Diğer dillerde olduğu gibi Fransızca'da da Marx toplumsal sınıf değimine damgasını sürekli vuracaktı."⁵

Sosyal sınıfların geleneksel toplumlarda, bir diğer ifade ile, sanayi öncesi toplumlarda da var olmasına rağmen, bu konunun bugün bu denli araştırma ve tartışma mevzuu olması, onu inceleyen, kapsamına alan "Sosyoloji"nin bir bilim olarak ortaya çıkmasının, Sanayi İnkilabı'ndan sonraya dek gelmesinden

² Beneton, a.g.c, s.11.

³ Erkal, M.E., Sosyoloji (Toplumbilim) Der Yayınları, 10. Basım, s. 203.

⁴ Beneton, a.g.c, s. 11.

⁵ Beneton, a.g.c, s. 16.

çok; Komünist manifestonun teorisini Karl Marx'ın 'sınıf' olgusunu kendine en temel bir ilham kaynağı olarak almasındandır. Bu hususla ilgi olarak Raymond Aron'un Sınıf Mücadelesi adlı kitabını çeviren Erol Güngör'ün bu kitabın önsözünde şöyle bir değerlendirmesi vardır: "Marksizm denen bir doktrin ortaya çıkmasa ve bugün bu doktrin propaganda gücünü kullanan Marksist (Komünist) ülkeler bulunmasaydı, sosyal tabakalaşma konusu hiçbir zaman şimdiki gibi önemli bir mesele teşkil etmezdi. Marksizm sosyal sınıfların doğuşu ve bunlar arasındaki eşitsizlik hakkında yeni bir yorum getirmiş, ve başka yerlerde aranan pekçok çözümlerin sınıf meselesinde bulunabileceği hakkında oldukça kuvvetli ve yaygın bir kanaat uyandırmıştır."⁶

'Sınıf kavramı için: "Sosyoloji dilinin en çok kullanılmakla beraber en az tarif edilmiş tabiri"⁷ nitelemesi yapan Raymond Aron da bu hususta kendine şu soruyu sorar; "Eğer sınıfı tarif etmek ve hudutlarını çizmek bu kadar güç ise, ne diye sosyologlar böyle karanlık bir kavrama takılıp kalıyorlar? Bir ilmin merkezi kavramını teşkil eden ve beş asır sonra da hemen başlangıçtaki mühemliğini muhafaza eden bu kavramın cazibesi nereden geliyordu?" Ve yine kendisi cevap verir: "Bu soruya verilecek ilk cevap Marksizmin cazibesidir. Eğer Marksizm olmasaydı, sınıf kavramını böyle siyasi sahada kullanmasa ve Marksist olmayanlar üzerinde devamlı tesir yapmasaydı, hele kendini resmen Marksist ilan eden bir devlet çıkmasaydı, bu kavram hiçbir zaman nazari ve ampirik sosyolojide oynadığı rolü oynayamazdı. Hele Marksizmin yakın zamana kadar tesirli olmadığı bir Batı ülkesinde, yani Birleşik Devletlerde yıllar boyu sosyal sınıftan, bilhassa Marksist manada sosyal sınıftan hemen hiç bahsedilmezdi."⁸

O halde sınıf kavramını öncelikle Marx'ın anladığı ve yorumladığı haliyle incelemek ve böylece tarihi ideolojik arka planına göz atmak, meselenin reel ve pratik yönünün araştırılması bakımından son derece önem arzedecektir.

2. Marx'a Göre "Sosyal Sınıf"ın Mahiyeti

Marx'ı, "Sosyal Sınıf" kavramını veya "sınıf çatışması" nı ilk kez ortaya atan değil fakat, yeni bir boyut katan kişi olarak görmek daha doğru olur. Zira kendisi de bu konuda benzeri görüşler serdetmiş: "Bana gelince, ben ne modern toplumda sınıfların varlığını, ne de sınıflar arasındaki mücadeleleri bulma onuruna sahibim. Benden çok önceleri burjuva tarihçiler bu sınıflar mücadelesinin

⁶ Aron, R., "Sınıf Mücadelesi", (Çev. Erol Güngör), Dergah Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1992, s. 6.

⁷ Aron, a.g.c, s. 44.

⁸ Aron, a.g.c, s.105.

tarihsel gelişimini ve burjuva ekonomistlerde sınıfların iktisadi açıklamasını betimlediler"⁹ uyarısında bulunur.

Diğer taraftan "Marx, kendi düşüncesinde o denli önemli olmasına rağmen, bu sınıf kavramının sistematik bir tanımını yapmaya çalışmadı. Daha genel olarak; Marx'ta ne modern toplumlardaki ayırdedici sınıfların kesin bir sıralaması, ne de modern toplumlarda sınıfların önceki toplumlardakilere göre kesin bir tanımı vardır. Kısaca Marx'ta sınıf kavramı belli bir belirsizlik taşır."¹⁰

Peki Marx'ın sınıf kavramı, sınıflar ve sınıf çatışması konusuna katkısı, getirdiği yenilik ve boyut nedir? Marx bu soruya şöyle cevap verir: "Benim getirdiğim yenilik şunu kanıtlamak oldu; 1-Sınıfların varlığı sadece üretimin belli tarihsel gelişim evrelerine bağlıdır. 2-Sınıflar mücadelesi zorunlu olarak proletarya diktatörlüğüne varır. 3-Bu diktatörlükte tüm sınıfların ortadan kalkmasından ve sınıfsız bir topluma geçişten ibarettir."¹¹

Raymond Aron "Marx'ın Sosyolojisi bir sınıf kavgası sosyolojisidir" der ve ekler "Peki ama bir toplumsal sınıf nedir? ...Kapital'in el yazmalarının son sayfalarında bulunan klasik bir metin vardır: Engels'in Kapital'in üçüncü kitabında yayımladığı ve başlığı "Sınıflar"olan son bölüm. Kapital, Marx'ın temel bilimsel kitabı olduğundan bu metne başvurmak gerekir, ama ne yazık ki eksiktir. Marx şöyle yazar: Gelir kaynakları sırasıyla ücret, kar ve toprak rantı olan basit emek gücü sahibi, sermaye sahibi ve toprak sahibi; buna göre ücretliler, kapitalistler ve toprak sahipleri kapitalist üretim sistemi üzerine kurulu çağdaş toplumun üç büyük sınıfını oluştururlar. Burada sınıf ayırımı gelirin ekonomik kaynağının klasik ayırımı üzerine kuruludur; Sermaye, kar, toprak rantı, emek, ücret, yani 'üretimin toplumsal sürecinin bütün gizemlerini kapsayan 'üçlü formül' adını verdiği şey."¹² Görüldüğü gibi Marx'ın en temel kitabından özenle çekip alınan bölüm bile "sınıf"ı tarif edebilmekten uzaktır.

Raymond Aron "sınıf mücadelesi" adlı kitabında Marx'ın sınıf kavramını hiçbir eserinde sistemli bir incelemeye tabi tutmadığını söyler. O'na göre Marx sırf ilimle uğraşan bir adam değildi, aynı zamanda bir siyaset adamı ve bir peygamberdi! Fakat kötü bir sosyolog ve iyi bir peygamber. "Müphemiyet ise" der Aron:"Bir doktrinin başarısını firenleyecek yerde onu büsbütün hızlandırır. Bir sınıf ve sınıf mücadelesi doktrinini yaymak, bu kavrama kesin bir mana verilmediği zaman çok daha kolaydır."¹³ der.

⁹ Beneton, a.g.e, s. 18

¹⁰ Beneton, a.g.e, s. 24

¹¹ Beneton, a.g.e, s. 19

¹² Aron, R., Sosyolojik Düşüncenin Evreleri, İletişim yayınevi, İstanbul 1994 ss.136-137

¹³ Aron, Sınıf Mücadeleci, s. 50

Aron'a göre: "Maksizm, Eski Rejim toplumunun modern toplumun ışığında ve modern toplumun da Eski Rejimin ışığında yapılan bir yorumdur."¹⁴ Bu cümleden de anlaşıldığı üzere Marx bütün bir tarihe ve geleceğe kendi devrinin penceresinden bakmış ve toplumlarında aynı devrin şartlarına göre sosyal dizayna sokmuştur. Bu metodun ise sosyolojiye uydugunu söylemek güçtür.

Amiran Kurtkan Bilgiseven'de Marx'm sınıf anlayışını şöyle özetler: "Marx esas itibariyle iktisadi kritere dayanmış ve sınıf farklarını iktisadi farklılaşmanın bir tezahürü telakki etmiştir. Marx'a göre ferdin iktisadi sınıfını tayin eden belli başlı kriter istihsal vasıtalarına sahip olup olmama keyfiyetidir."¹⁵

Bir diğer önemli Türk sosyoloğu Erol Güngör ise, Marx'ın sınıf anlayışını şöyle dile getirir: "Marx'a göre sınıf denince, üretim mekanizması içindeki yerleri aynı olan bir insan grubu anlaşılır. Kapitalist sınıf üretim vasıtalarına sahip olanlardır. İşçiler ise bu sınıf tarafından istihdam edilerek üretim yapan fakat hiçbir üretim vasıtasına sahip olmayan sadece günlük gelirleriyle yaşayanlardır. Bunların dışında birde Orta Çağın kalıntısı halinde devam eden mülk sahipleri vardır. Köylülere gelince onlar sınıftan ziyade bir yığın meydana getirirler, çünkü bunlarda sınıf şuuru yoktur."¹⁶

2.1. Marx'ın "Sınıf" Anlayışında "Sınıf Şuuru"nun Önemi

R. Aron, Marx'm "sınıf" anlayışında, sınıf şuurunun önemini şöyle dile getirir: "Uğraş birliği, düşünme ve yaşama biçimi, toplumsal bir sınıfın gerçekliğinin zorunlu koşuludur, ama yeterli koşulu değildir. Sınıf olması için birlik bilinci ve öteki toplumsal sınıflardan ayrılık duygusu, hatta öteki toplumsal sınıflara karşı düşmanlık duygusu olması gerekir. Aynı bireyler sadece bir başka sınıfa karşı ortak bir savaş yürüttükleri ölçüde bir sınıf oluştururlar."¹⁷ Görüldüğü gibi Marksist düşüncede bir sınıfın oluşması için "yaşam tarzı" gerek şart, fakat yeter şart değildir. Bu boşluğu ancak sınıf şuuru doldurabilir.

"Sınıf Şuuru" kavramı Marksist sınıf anlayışının çok önemli bir parçasıdır" der ve devam eder Erol Güngör: "Herhangi bir sosyal kategorinin sınıf sayılabilmesi için bu kategorideki insanların sadece üretim vasıtaları bakımından aynı durumda bulunması (objektif sınıf mevkii) yetmez. Aynı zamanda bu grubun kendini başka gruplardan ayrı tutması ve onlara zıt menfaat ilişkileri içinde olduğunu bilmesi (subjektif sınıf şuuru) da gerekir. İşçilerin hayat tarzları onların böyle bir şuur etrafında birleşmelerine imkan verdiği halde, köylü-

¹⁴ Bencton, a.g.c s. 71.

¹⁵ Bilgiseven, A.K., Genel Sosyoloji, İ.Ü. İktisat Fak. Yayınları, s. 155.

¹⁶ Aron, a.g.c, s. 8.

¹⁷ Aron, Sosyolojik Düşüncenin Evreleri, s.138.

ler bütün ülke çapında bir teşkilat içine giremedikleri için Marx onlara sınıf demiyor."¹⁸ Hatta Marx'ın köy insanını, sınıf şuuruna sahip olmadıklarından dolayı "patates çuvalı"na benzettiği hemen herkesce malumdur.

"Sınıf şuuru" noktasında aynı gerçekleri Amiran Kurtkan Bilgiseven şöyle sıralar; "Marx, sınıfı bir cemiyetin iktisadi bünyesindeki sadece aynı objektif durumda bulunan fertlerin teşkil ettiği büyük bir grup olarak teşhis etmemiş, fakat iktisadi ve siyasi mücadele için teşkilatlanma şartı üzerinde ehemmiyetle durmuştur. Şu halde ona göre düşmanlık duygusu ve mücadele arzusu bir grubun sosyal sınıf teşkil edebilmesinin esaslı şartlarından biridir. Aynı iktisadi durumda bulunmalarına rağmen birbirlerinden tecrit edilmiş vaziyette olan ve temasa geçerek teşkilatlanamayan köylü sınıfını bir patates çuvalına benzetmesi bundan ötürüdür. Ancak, fertlerin belirli bir sosyal sınıf teşkil edebilmeleri için dayanışma halinde bulunabilmelerini temin edecek kadar sınıf şuuruna sahip olmaları şartı modern sosyologlar tarafında kabul edilmekle beraber, bu şuurun başka sınıflara düşmanlık hissi halinde tecelli etmesi gerektiği ileri sürülemez."¹⁹ Görüldüğü gibi Bilgiseven sınıf şuurunu kabul etmekle beraber, bu şuurun bir düşmanlık hissine mesned teşkil etmesi hususuna eleştirel yaklaşmaktadır.

Aynı eleştiri daha geniş kapsamlı olmak üzere Raymond Aron'da da vardır. Onun yaklaşımı ise şudur: "Bir grubun sınıf sayılması için, hiçbir zaman bir yerde yanyana gelmeyecek (modern bir ordu gibi, sınıf da katıyken gözle görülen bir bütün değildir.) kadar çok sayıda fertlerden teşekkül etmesi lazımdır. Bir sosyal sınıf ne bir teşkilat gibi kurulur, ne de kanunla meydana getirilir; insan farkında olmaksızın bir sınıfa girebilir ve oradan çıkabilir. Bir ferdin şu sınıfa mı yoksa bu sınıfa mı mensup olduğu her zaman katıyiyetle bilinemez, her ferdin kendi mevkii hakkındaki fikri sosyoloğun incelediği unsurlardan sadece bir tanesini teşkil eder. Eğer aynı sosyo-ekonomik durumda bulunan çok sayıda insan birbirine benzer şekilde düşünseler ve bir grup teşkil ettiklerinin şuuruna varmış olsalardı, mükemmel bir sosyal sınıf örneği görürdük. Ama böyle tam manasıyla ideal bir sınıfın ne Fransız veya Amerikan cemiyeti gibi bir cemiyette mevcut bulunduğunu, ne de bir kapitalist cemiyetteki çeşitli sosyal grupların bu ideale aynı derecede yakın veya aynı derecede uzak bulduklarını hiçbir şekilde isbat edemiyoruz. Belki bazı sosyal sınıflar gerçek olmaktan ziyade fiili birer sınıftır, yani fertlerin sosyo-ekonomik şartları benzer olmakla beraber bunlarda ne sınıf şuuru, ne de müşterek hareket iradesi vardır."²⁰ Hakikatende sosyal olan bir kurumda şuur aramak, ancak ideolojik bir dürtünün eseri olabilir.

¹⁸ Aron, Sınıf Mücadeleci, s. 8.

¹⁹ Bilgiseven, a.g.c, ss. 162-163.

²⁰ Aron, a.g.c, ss. 104-105.

Hangi toplum kültürünü, geleneğini şuurlu olarak meydana getirir? Sosyal müesseseler ferdi şuurun üzerinde bir külli şuur ürünüdürler. Bu itibarla bir sosyal sınıfın oluşmasında şuur aramak sosyolojik olmaktan çok ideolojiktir.

2.2. Marx'ın Sınıf Anlayışına Yönelen Tenkitler.

Toplumlar tarihte sosyal sınıflar olarak mı tezahür etmişlerdir? Tarih bu sosyal sınıfların çatışmasından mı ibarettir veya tarih bu çatışmaya sahne olmuş mudur? Tarih hangi ölçüler içinde sınıflar mücadelesi tarihidir? Kısaca toplumsal sınıflar, tarih boyunca Marx'ın kendilerine yüklediği rolü oynadılar mı? Bu ve benzeri sorular bütün toplumbilimcilerin kafalarına takılan soru işaretleri olagelmışlerdir. Bazı sosyologlar bu sorulara açık ve sert bir üslupla olumsuz cevap vermişlerdir. Şimdi bunlardan bazılarının görüşlerini vermeye çalışalım.

"Toplumsal Sınıflar" adlı kitabı yazarak bu alanda önemli bir boşluğu dolduran Philippe Beneton sözü geçen kitabında; Marksist düşüncenin yanlış bir çözümleme ve tutarsız bir tahminde bulunduğunu ve bunu tarihin apaçık ortaya koyduğunu ifade eder: "Sonuç olarak tarihin hükmü kesindir: Marx'tan sonra olduğu gibi ondan öncede tarihi yapan, Marksist bağlamda sınıflar mücadelesi değildir ve sınıflar mücadelesi adma yapılan tarih Marksistleri hayal kırıklığına uğratabacak pek çok şeyle doludur." Beneton bu cümleden sonra cevaplanması gerektiğine inandığı şu soruyu dile getirir; "Sovyet deneyimi denen dramatik deneyimde Marx'ın sorumluluk payı nedir?" Ve kendi sorusuna yine kendisi cevap verir; "Marx elbette, kendi adına yapılanlarda istediği şeyi önceden bilemezdi, ama düşüncelerinin mantığı, tilmizlerinin vardığı yere götürmüyor muydu?" Ve Beneton Marx hakkında vurucu son iki cümle daha söyler: "**Ütopya vazetmek tehlikeli bir şeydir, hele ütopyaı acımasız bir savaş bağlamında vazetmek çok daha tehlikelidir. Sınıflar mücadelesi kuramı, sonuç itibariyle, kötünün kötülere bağlı olduğunu söyler, bu kuram nefreti şimdi, sevgiyi daha sonrası için över.**"²¹

Aron bir cemiyette sınıf mücadelesinin olabilmesi için teoride üç şartın gerçekleşmesi gerekir der ve bu üç şartı şöyle sıralar: "Bir fert mesela işçi, kendi ferdi kaderinin kendi faaliyetlerine göre şekil aldığı değilse, mensup bulunduğu sınıfın kaderine bağlı olduğunu düşünmelidir. İkincisi, imtiyazsız grupların mensupları sadece şiddet yoluyla kendilerine fayda sağlayabileceklerine veya fertler veya gruplar arasındaki devamlı rekabet içinde eşit neticeler alabileceklerine inanmalıdırlar. Ve nihayet, fertler milli cemiyetten ziyade bir sınıfa bağlı olduklarını, çünkü uzun vadede kendi kaderlerinin ancak cemiyetin

²¹ Beneton, a.g.c., s. 82.

topyekün bünye değiştirmesi ölçüsünde düzeleceğini düşünmelidirler."²² O'na göre Sovyetlerde sınıf mücadelesine imkan vermeyen şeyin bu ülkedeki iktisadi rejim değil fakat, siyasi rejimdir.

Pierre Laroque'de "Sosyal Sınıflar" adlı kitabında Marx'ın sınıf anlayışını şöyle anlatır ve kritiğe tabi tutar: "Marx'ın klasik ayrımı sadece ekonomik bir kıstasa dayanır. Bu ayrımında birbirine zıt yalnız iki sınıf vardır: Varlıklılar ve varlıklı olmayanlar. Birinciler bütün istihsal vasıtalarını ve sermayeyi ellerinde bulundurlar. Böylece ekonomik ve hatta siyasi hayatı tamamen idareleri altına alırlar. Diğer sınıfın sahip olduğu sadece çalışma gücüdür ve bu sınıf kendisini istirmar eden önceki sınıfa tabi vaziyetindedir. Bu şema XIX. asır ortalarının sanayilemiş toplumu için geniş ölçüde doğru idiysede modern toplumların karmaşık durumlarına tam olarak uymaz. Değeri, zamanımızdaki sosyal sınıflar ayrımında ekonomik tesirlerin önemi üzerine dikkati çekmesindedir."²³ Laroque'nin bu son cümlede vurguladığı husus günümüz modern toplumlarının sınıf yapısına işaret etmesi bakımından çok önemlidir. Zira sanayi ihtilali sonrası modern toplumda, Orta Çağ Avrupasında görüldüğü gibi din kurumunun ve feodal idarenin dayatması sonucunda yapılanan bir sınıf şekli görülemezdi. Çünkü modern toplumun en önemli iki ayağı buna engel teşkil etmekte idi. Dinin buyurgan ve yüksek konumunun irtifa kaybetmiş olması, diğer taraftanda, cumhuriyet ve demokrasi gibi insana bir erdem gözüyle bakan anlayışların revaç bulması... Nihayet modern toplumda, Hindistan'da görüldüğü gibi bir kast sistemide görülemezdi. Çünkü modern toplum ve dünya düşünceleri mesela eşitlik ve insan hakları gibi kriterler bu tip bir yapılanmaya modern dünyada en büyük engeli teşkil etmekte idiler. Bu nedenle sınıf yapısının, tabakalaşmanın veya farklılaşmanın yegane değil fakat önemli bir sebebi olarak, Marx'ın ısrarla vurguladığı ve Laroque'nin de modern toplum için önemine atıfta bulunduğu iktisadi imkanların, ekonomik gücün sosyal yapı üzerindeki belirleyiciliğinin son derece önem kazanmış olmasıydı.

Diğer taraftan Marx, toplumların geçmişte sınıf yapısına sahip olduğunu ve tarihinde bu sınıfların aktörlüğünde teşekkül ettiğini iddia etmekle, kendi tezine tarihi bir mesned bulmuş ve bir süreklilik atfetmiştir. Fakat ne tarihin bahsedildiği gibi sınıf mücadelesi temeli üzerine yükseldiği ve ne de bu tip bir toplum yapısının, geleceğe dönük bir sürekliliğinin olduğu ilmi çevrelerde genel kabul görmüştür.

Marx'ın sınıf anlayışı hakkındaki ifadelerimize son vermeden, şunu da belirtmekte fayda var; bütün bunlara rağmen, Marx'ı kendi şartları içinde değerlendirmek ve onu bütün bu düşünceleri savunmaya iten kapitalizm rüzgarının

²² Aron, Sınıf Mücadelesi, s. 129.

²³ Laroque, P., Sosyal Sınıflar, (Çev. Yaşar Gürbüz), Remzi Kitabevi, 2.Baskı, İstanbul, 1969 s. 13.

etkisini göz önünde bulundurmak gerekir. Beneton belki bu düşünceden hareketle "Eğer Marx kötü bir kahin idiyse, bu onun aynı zamanda kötü de bir tarihçi olduğunu gösterir mi?"²⁴ diye sorarak, insanların kategorize edilmemesinin, tarihi süreç içerisinde toplumların büyük bir problemi olduğuna işaret etmek ister. Evet Marx gelecek adına dile getirdiği kehanetlerinde yanılmıştı, fakat unutmamak lazımki Marx'ı, bu kehanetlerini dile getirmeye iten zamanın şartları ve öteden beri birikerek gelen toplumsal dinamikler vardı. Belki Marx'ın en büyük talihsizliği, Marx'a rağmen bir Marksizmin ihtas edilmesi ve bununla kitlelere yön verilme çabası olmuştur.

3. Max Weber'e Göre "Sınıf"ın Mahiyeti

"Sosyal Sınıf" kavramını aydınlatma yolunda, bu kavrama fikirleri arasında çokça yer vermiş ve onun genel çerçevesini belirlemede büyük rolü bulunan ikinci bir sosyolog olarak Max Weber'in fikirlerine başvurulması, yeni bir ufuk ve bakış açısı kazanmak itibarıyla son derece önem arz etmektedir.

Weber'e göre: "Modern sanayi gittikçe daha karmaşık bir organizasyona ihtiyaç göstereceği için, bu faaliyeti idare etmek üzere dev bir bürokrasi ortaya çıkacak, herşey bu bürokrasinin ve ona sahip olan devletin kontrolü altına girecektir." Şu halde, der Erol Güngör: "Eski kapitalistler ve işçi sınıfı şeklindeki hiyerarşi yerine bir bürokratik hiyerarşi önem kazanacaktır."²⁵ Yani sınıflar mülkiyet farkına istinaden değil, statü farkına binaen tezahür edecektir.

Erol Güngör Marx ve Weber'in sınıf anlayışını sırasıyla şöyle mukayese eder: "İnsanın esas özelliği kendi işini ve kendi hayat tarzını istediği gibi seçmesiydi, ama kapitalist sistem ona bu imkanı vermiyordu. Böylece işçi hem eziliyor, hem yabancılaşıyordu. Sınıf cemiyeti insanları böyle yarı insan yarı hayvan bir şekilde yaşamaya zorladığı için bir çeşit köle cemiyeti idi. Marx, bu köleliğin esasını teşkil eden özel mülkiyetin kaldırılmasıyla hem "sınıf"ın hem de "yabancılaşma"nın ortadan kalkacağını iddia etti. Max Weber'e göre ise insanın insanlık vasıfları veya insanca yaşama denilen şeyden uzaklaşmasının asıl sebebi bürokratlaşma olayı idi. "Modern sanayi cemiyeti ister kapitalist ister sosyalist bir rejimle yönetilsin, bürokrasinin git gide büyümesine yol açacak ve buda insanları bir çarkın dişlileri haline getirecektir. Üstelik Sosyalizm daha çok merkezi planlamayı, daha çok bürokratlaşmayı gerektirdiği için, sosyalist rejimlerde insanlar daha çok insanlıktan uzaklaşacaklardır." Ve arkasından Weber'in en vurucu cümlesi gelir: "Birbiriyle iktisadi rekabete giren insanların ikisinin de refaha kavuşması mümkün olduğu halde, bürokraside bi-

²⁴ Beneton, a.g.e, s. 66.

²⁵ Aron, a.g.c, s. 11.

rinin istediği hedefe ulaşması öbürünün kaybetmesi manasına gelmektedir."²⁶ Bu ifadelerden sonra varılacak en önemli sonuç şudur: Max Wemer kapitalizmin kötü yüzünü, Marx'ın iddia ettiğinin aksine, insanları kapitalist ve proleter diye iki kesime ayırarak değil, büyük kitleleri bürokrasinin çarkları arasında ezerek göstereceğini iddia eder.

4. "Sınıf Kavramı" nı Aydınlatmaya Yönelen Genel Sosyolojik Değerlendirmeler

Öncelikle belirtmek gerekir ki, "kesin sınıf tarifliri gibi, kesin sınırlara sahip sınıflardan da bahsedilemez."²⁷ Fakat sosyologlar, genel hatları ile sınıf kavramının sınırlarını belirlemeye çalışmışlardır. Burada sınıf ile ilgili önemli görüşleri olan bir kısım sosyologların düşüncelerine yer vereceğiz.

T. Persons, tarih boyunca insanların birbirlerini sosyal hiyerarşi içinde sıralarken başlıca şu özelliklere baktıklarını söyler: "Akrabalık münasebetleri, otorite ve iktidar, mal veya servet, şahsi vasıflar, başarılar. Her devirde bunların hangisine öncelik verilerek insanların belli sosyal mevkilere konacağı o devrin hakim değer sistemine bağlı olmuştur. Mesela feodal cemiyette insanların doğuştan getirdiği vasıflar önem kazanır. Kapitalist cemiyette iktisadi güç önemlidir. Sosyalist sistemlerde ise (ideal olarak) herkes mevkiinin gerektirdiği rolü nasıl ifa ettiğine göre değerlendirilir. Mamafih hiçbir cemiyet katıksız olarak bu üç tipten birine girmediği için, her cemiyette, hiyerarşi yukarıda sayılan beş unsuruda içine alır."²⁸ Fakat sınıf sisteminin oluşumu bakımından toplumları modern ve geleneksel diye ikiye ayırırsak diyebiliriz ki; Geleneksel toplumlarda ve modern toplumlarda sınıf sistemini meydana getiren temel kriterler farklıdır. Geleneksel toplumlarda bu temel kriteri verilmiş özellikler oluştururken, modern toplumlarda kazanılmış özellikler önem kazanır.

Pierre Laroque, geleneksel toplumlara dair şu önemli tesbitte bulunur: "Sanayileşme öncesi toplumlarda sosyal yapı nisbeten serttir. Fakat bu böyle bir toplumda bir sınıftan diğerine geçilemez demek değildir. Mesela: Toprak mülkiyetine sahip olmak ekseriya yönetici aristokrasi sınıfına geçmeyi sağlar."²⁹ Esasen Ona göre; ekonomik bakımdan gelişmemiş, ilkel toplumlarda kelimenin modern manasıyla gerçek bir sınıf yapısı görülemez. Gerekece olarakta bu toplumlardaki birlikçi karaktere dikkat çeker.

Raymond Aron, "Hangi hallerde sosyal sınıf yapısından bahsedilemez?"

²⁶ Aron, a.g.c, s. 15.

²⁷ Erkal, a.g.c, s. 203.

²⁸ Aron, a.g.c, s. 13.

²⁹ Laroque, a.g.c, s. 20.

sorusuna şöyle cevap verir: "Üç hal aklıma geliyor: Birincisi, sosyal farklılaşmada asıl prensibin ekonomik değil, dini veya ırki olduğu durumdur. Mesela güney Afrika'da cemiyetin topyekün organizasyonuna hakim olan prensip elbette ki ırk ayrılığıdır. Aynı şekilde Yakın-doğu memleketlerinin çoğunda da ayırım sosyal olmaktan ziyade dindir. İkinci olarak eğer her ferдин kaderi, onun cemiyette ait olduğu bütün guruba değil de tamamen kendi gayretine bağlı ise, eğer bir cemiyetin fertleri tek bir çizgi üzerinde aynı noktadan yarışa başlıyorsa, orada da sosyal sınıftan bahsedilemez. Herkesin eşit şansla hayata atılması, modern sanayi cemiyetlerinin hiçbirinde gerçekleştirilmiş değildir. Nihayet bütün fertlerin sosyo-ekonomik durumlarının esas itibarıyla aynı olduğu bir cemiyette de sosyal sınıf yoktur, ama böyle bir hal görülmüş değildir."³⁰

Aron, Makyavelden Paretoya kadar birtakım sosyologların, bütün cemiyetlerde asıl farklılaşmanın sosyal sınıflar arasında değil, fakat idare edilen kitle ile idare eden azınlıklar arasında bulunduğu kanaatine vardıklarını söyler. Bu sosyologların yorumu bize bir bakış açısı kazandırmıştır, o da toplumdaki tabakalaşmanın gerekirci bir anlayışla sadece sosyal olmayıp, siyaset kaynaklı da olabileceğidir. Fakat şunu unutmamak gerekir ki toplum kompleks bir yapıdır ve ondaki gelişmeleri tek sebepli açıklayamayız. Toplumda gelineğinin birçok sebepleri ve çeşitli sonuçları olabilir. Hemen hiçbir gelişme bir diğerinden bağımsız değildir. Mesela toplumsal farklılaşma sosyal temel üzerine siyasi bir hüviyet kazanabilir veya siyasi sınıflama sosyal imkanların değişmesini de beraberinde getirebilir. Kısaca toplum her şeyiyle bir bütündür. Makyavel ve Paretonun değindiği noktaya ilişkin olarak Laroque: "Toplumlar siyasi ve hukuki etkilerle çok çabuk farklılaşmaya doğru yönelirler. Hür insanlarla kölelerin ayrılması şüphesiz bu farklılaşmanın en eski şeklidir"³¹ teshitinde bulunur.

R. Aron sınıfın tanımında 'statü'ye özel bir önem verir. Ona göre, bir cemiyet içinde herbiri birbirine benzer itibar mevkiine sahip bulunan insanlardan meydana gelmiş çeşitli zümrelere "sosyal sınıflar" diyebiliriz.³² Ekonomik kazanç sosyal sınıfı belirlemek için tekbaşına yeterli bir kriter olamaz. Aron bu gerçeği ifade etmek için şu örneği verir: "Genellikle aynı gelire sahip oldukları halde, bir işçi, bir küçük burjuvaya kıyasla, gıda maddelerine daha fazla, ikametgaha ise daha az para sarfetmektedir."³³ Zamanla işçinin ekonomik ve sosyal güvenlik hayat şartları küçük burjuvaninkine yaklaşma temayülü gösterse bile işçinin yaşam tarzı bu ekonomik yükselişi gecikmeli olarak takip edecektir.

³⁰ Aron, a.g.c, s.363.

³¹ Laroque, a.g.c, s. 20.

³² Aron, a.g.c, s. 75.

³³ Aron, a.g.c, s. 240.

Bu durumu bir cümle ile ifade etmek gerekirse diyebiliriz ki; **maddi durumlar arasındaki farkların giderilmesi ile sosyal mesafenin azalması arasında bir doğru orantı kurulamaz.**

R.M. Maclever ve Charles H. Page sosyal tabaka ve sınıf kavramını şöyle açıklarlar: "Sosyal tabakalar sosyal manada üst üste (yani alt ve üst anlayışına imkan verecek tarzda) bir cemiyetin nüfusu içinde yer almış bulunan sosyal sınıfların meydana getirdiği farklılaşma durumunun belirtileri olmaktadır. Sosyal sınıf ise, fertlerin (belirli kriterlere göre) dahil oldukları sosyal kategorilerdir."³⁴

Sosyal sınıfların tayininde Amiran Kurtkan Bilgiseven'e göre iki kriter esas alınır. Bunlardan birincisi iktisadi kriter, ikincisi statü kriteridir. Bilgiseven sosyal sınıfların tayininde önemli bir rolü bulunan statüyü şöyle tarif eder: "Statü, ferde kendi elinde olmaksızın ve sosyal hizmetine bakılmadan, ona bir hürmet, itibar ve tesirlilik derecesi tayin etmek üzere başkaları tarafından atfedilen veya isnat edilen sosyal durumdur."³⁵ Ona göre sınıf ise: "Aynı sosyal hayat tarzını paylaşan fertlerin meydana getirdiği bir sosyal kategori veya grup"³⁶ tur.

Türk sosyoloji geleneğinde farklı bir çizginin öncülerinden olan Erol Güngör ise, bir cemiyette sosyal yapının sınıflar halinde oluştuğunu söyleyebilmek için üç şartın varlığından bahsedebilmek gerekir der. Bu üç şart şunlardır: "1- O cemiyetin insanları esas itibariyle kendi tabakalarındaki kimselerle sosyal münasebete girerler. 2- Her sosyal tabakanın yaşayış tarzı kendi içinde çok benzer olduğu halde, öbür tabakalardaki hayattan farklıdır. 3- İnsanlar kendi cemiyetlerinin sınıflar halinde ayrıldığına inanırlar ve herkesin bu sınıflardaki yeri hakkında ortak bir anlayışa sahiptirler."³⁷ Bu üç maddeyi sırasıyla ve benzer bir ifadeyle şöyle sıralayabiliriz: Aynı sosyal şartları paylaşan insanların daha çok birbirleriyle sosyal münasebete girmeleri. Bir tabaka içindeki fertlerin sosyal şartları benzer olduğu halde, değişik tabakalardaki fertlerden farklıdır. Üçüncü olarak, topluluk fertlerinin toplumun sınıflardan meydana geldiğinin idrakine varmalarıdır.

Şu halde, bir gurubun sosyolojik manada sınıf sayılabilmesi için, grup içindeki fertlerin kendilerini o guruba mensup hissetmeleri gerek şart fakat yeter şart değildir. Başkalarının o gurup fertlerini, kendi aralarındaki sosyal benzerlik ve diğerlerinden ayıran farklara istinaden bir sosyal bütünlük içinde addetmeleride bir sosyal sınıfın teşekkülü için vazgeçilmez bir gerekliliktir. Demekki sınıf içindeki fertlerin birlik ve sınıf dışındaki fert ve grupların fark idrakininin

³⁴ R.M.Maclever and Charles H.Page, Society, Mac Millan and Co. Ltd., Londra, 1962 s. 349.

³⁵ Bilgiseven, a.g.e, s. 153.

³⁶ Bilgiseven, a.g.e, s.152.

³⁷ Aron, a.g.e, s. 17.

zihinlerde uyanması hususu sınıf sürecinin en son ve soyut safhasıdır. Zira sosyal sınıfın teşekkülü fiili olandan zihni olana doğru bir seyir takibeder. Sosyal yaşantı ve sosyal şartlar, iş durumu, sahip olunan emlak, oturulan semt, boş zamanı değerlendirme şekli, eğlenme şekli, tahsil, aile ve dost çevresi gibi unsurlar insanların mensup olduğu sınıfı belirleyen objektif şartları teşkil ederken, bu şartları haiz fert ve ailelerden meydana gelen topluluğu bir sınıf olarak düşünmek ve onlara bir kıymet ve statü biçmekte subjektif şartları meydana getirir.

Buraya kadar fikirlerinden istifade ettiğimiz sosyologların, sınıfı tarif ederken özellikle şu iki noktada birleştikleri sonucunu çıkarabiliriz. Şöyle ki; bir sosyal farklılaşmanın sınıf olabilmesinin en büyük iki şartı, 1-Bu farklılaşmanın kendi içinde homojen olması, 2-Ona emsal teşkil eden sosyal olgulara kapalı olmasıdır. Daha değişik bir ifadeyle, bir insan gurubuna sosyal sınıf diyebil-memiz için, bu topluluğun fertleri arasında şu beş hususta denklik veya benzerlik olması gerekir: 1- Eğitim Düzeyi 2- Meslek Grubu 3- Gelir Düzeyi 4- Yaşam Tarzı 5- Sınıf Şuuru. Bugün dünyanın hemen hiçbir yerinde bütün bu şartları haiz bir ideal sınıf bulmak güç ise de; adına sosyal sınıf densin başka bir şey densin, toplumların hemen hiçbirinin yapı itibariyle homojen olmayı başaramayıp, az çok heterojen, farklı kesimlerden oluşan bir yapıda devam ettikleri bir gerçektir.

Erol Güngör "Bir cemiyette çeşitli mevkilere bağlı haklar ve görevler farklı olduğu müddetçe –ki başka türlü düşünülemez– orada sosyal tabakalaşma mutlaka olacaktır" der ve ayrıca "Tabakalaşma şeklinde bir eşitsizliğin hem kaçınılmaz ve hemde meşru olduğunu, ancak bu eşitsizliğin çeşitli cemiyetlerdeki özel durumlara göre alacağı şeklin ayrıca tartışılabileceğini"³⁸ belirterek, ifadesinde açık bir kapı bırakmayıda ihmal etmez. Anlaşıldığı üzere tarihte hiçbir toplum homojen (gayrimütecanis) olmamıştır. Günümüzde de öyle değildir. Fakat yazının ilerleyen bölümlerinde de görüleceği üzere modern toplumlardaki birçok uygulama gün geçtikçe artan nisbette sınıf yapısının aleyhine işlemektedir. Bu aşamada kısaca, tarihte toplumların tabakalaşmasına önemli bir örnek olarak gösterilen "kast sistemi"nden bahsetmek ve varsa sosyal sınıfla münasebetini belirlemek faydalı olacaktır.

5. "Kast Sistemi" Nedir ve "Sosyal Sınıf" İle Münasebeti Ne Kadardır?

Kast sisteminin en belirgin örneği Hindistan'da görülmüştür. Erol Güngör bu sistemi şöyle anlatır: "Hindistandaki tabakalaşma sistemi bir sınıftan öbürüne geçmeye hiç imkan vermeyen bir sistemdir. İnsanlar hangi sosyal tabakada

³⁸ Aron, a.g.e, s. 13.

doğarlarsa orada yaşarlar ve orada ölürler. Bu şekilde geçiş imkanı vermeyen sınıf sistemlerine "kast" denilmektedir. Kastların gelir durumu, hayat tarzı, eğitimleri, meslekleri birbirlerinden tamamiyle farklıdır."³⁹ Kast sistemi, tarihte görülen sosyal sınıfların en katısından daha katı ve serttir. Oysa toplumdaki statü farkları, kaynağını sosyal yaşam tarzında bulmalıdır. Sosyal imkanların tersine bir statüendirme sistemi sonuç itibariyle sosyal olmaktan uzaktır.

A.K. Bilgiseven de bu gerçeği kast örneğiyle ilişkilendirir. Bilgiseven: "Her türlü sosyal mobilite imkanlarına kapalı kast sisteminin sosyal sınıf ile aynı mahiyette mütala edilmesi herhalde muvafık olmasa gerektir"⁴⁰ uyarısında bulunur. Bu itibarla sosyal yaşamın imkanlarına rağmen kan bağıını esas alan ve doğuştan yapılan bir statüendirme sosyal olmaktan çok siyasi, alttan yukarı doğru bir yapılanmadan çok, üstten aşağı doğru bir yapılandırmadan ibarettir.

Toplumlardaki farklılaşmaların, gelişigüzel bir şekilde sosyal sınıf ile karıştırılmasından birçok sosyolog gibi Gurvitch'te rahatsız olmuş ve tarih boyunca toplumlarda görülen farklılaşmaları üçe ayırmış ve "kast", "sıra" (order) ve "sınıf" şeklinde ifade ederek bu üç kategorinin biririne karıştırılmaması gerektiğini vurgulamıştır. Gurvitch'e göre Kast: "Üyelerinin aynı mesleği icra ettiği ve giriş veya çıkışın imkansızlığı ile belirlenen kapalı bir grubu ifade eder. Bu iki husus modern sosyal sınıflarda görülmez. "Sıra"ya gelince, eski Fransa'da çeşitli sıraların üyeleri arasında hukuki eşitsizlik esastı, asil olan kişi doğuştan asil olurdu, imtiyazlardan istifade eder, alelade insanlara, burjuvaya, köylüye ve zenaatkara tatbik edilen kanunlardan farklı bir kanuna tabi idi. Sosyal sınıflar ise ne kastlar gibi kapalı, ne de sosyal sıra nizamındaki gibi kesin kanunlarla tayin edilmiştir. Eğer sınıfları hukuki eşitlik esasına göre tarif ederseniz, elbette bütün cemiyetlerde sosyal sınıflara rastlayabilirsiniz. Sosyal sınıf, guruplar arasında bütün cemiyetlerde görülebilen farklılaşmaların bir veçhesidir, bu farklılaşma her cemiyette ayrı hususiyetler arzeder."⁴¹ Demekki toplumlarda görülen farklılıkların hepsi sosyal sınıf olamdığı gibi, bunların karıştırılmamasıda sosyal tahlilin sihhati bakımından büyük önem arz etmektedir. Özellikle sosyal sınıf ile kast arasındaki farkın bilinmesi ve ayrı tutulması son derece önemlidir. Zira sosyologlara göre kast sistemi herşeyden önce sosyal olmaktan uzaktır.

Sosyal sınıflar meselesinin, daha çok Avrupa'da tartışma alanı bulduğu göz önünde bulundurulursa, bunun tarihi sosyal sebeplerini araştırmak isabetli olacaktır. Erol Güngör Avrupalıların sınıf problemleriyle bu kadar fazla uğraşmaları için haklı gerekçelerinin olduğunu şöyle ifade eder: "Sınıf esasına dayanan bir sosyal yapı, Avrupa tarihinin bütün olaylarına damgasını vurmuş, tesirleri hala devam

³⁹ Aron, a.g.c, s. 17.

⁴⁰ Bilgiseven, a.g.c, s. 163.

⁴¹ Aron, a.g.c, s. 71.

eden büyük buhranlara yol açmıştır. Orta Çağda servetin üçte biri ruhban sınıfının elinde bulunuyordu ve rahipler buralarda köylüleri toprağa bağlı köleler olarak çalıştırıyorlardı. Büyük manastırlarda keşiş basına üç hizmetçi bulunuyordu. Bu adamlar efendilerinin müsadese olmadan evlenme dahil hiçbir hakka sahip değillerdi."⁴² Bütün bu ve benzeri tarihi gerçekler bugün bile Avrupanın hala bu konuyu sıkça tartışmasına bir temel teşkil etmektedir. Sınıflar Avrupaya öylesine damgasını vurmuşturki; bugün bütün demokrat rejimlerin vazgeçilmez unsurları olan partiler, zamanında Avrupuda bu farklı sınıfların haklarını savunmak üzere ortaya çıkmışlardı. Her parti ayrı bir sınıfa hitabederdi ve parti faaliyetinin temelinde sınıf kavgası vardı. Bugün siyasi partilerin uzlaşmadan çok kavgaya meyyal olmalarının altında birazda bu tarihi gerçek yatıyor olsa gerek.

6. Modern-Çağdaş Toplumda Önemini Yitiren Bir Sosyal Olgu Olarak Sınıflar

Modern dünya, bütün kurumlarıyla birlikte öncesine nisbetle insanların belirli renk ve tonlarda yapılanmalarına ve bu yapıların devamına seyirci kalmamış, aksine bu toplumsal boyuttaki tabakalaşmaları büyük ölçüde ortadan kaldırarak, toplumların en azından kendi içlerinde bir ölçüye kadar homojenleşmeye götürmüştür. Milletlerarası planda daha çok münasebet, daha çok alışverişi sağlayıp, özellikle medeni boyutta benzerliği artırırken, milli yapı ve devlet sınırları içerisinde de homojenleşmeye büyük katkıda bulunmuştur. Artık hayat tarzı farkı sınıflar arasında değilde, ancak farklı kültürler arasında aranır olmuştur. Modern çağda, milli yapıların öne çıkarılmasında belkide bunun büyük bir etkisi olmuştur. İnsanlar kendilerini farklı olana göre tanımlarken, milli kültürler otomatikman günyüzüne çıkmışlardır.

"Modern toplum (Batılı anlamda) iki devrimden doğmuştur. Demokratik devrim, teknik devrim ya da sanayi divrimi. Marx birincisini düşsel görürken, Amerikalı sosyolog Tocqueville bunda modern toplum gerçeğini görüyordu; Tocqueville ikincisine hiç değinmezken, Marx bunu yanlış yorumluyordu."⁴³ Tocqueville ve Marx modern toplumu oluşturan, demokratik eşitlikçi düşünce ile teknik ve ekonomik ilerlemenin ilk yıllarında yaşadıkları için, bu düşünce ve gelişmeleri o günden görebildikleri kadarıyla yorumlamaya çalışmışlardır. Herbiri bu dinamiklerden sadece birine hayati bir rol atfetmiş ve böylece ne biri ne de diğeri gerçeği tam olarak görebilmişlerdir. Tocqueville'nin bir tarafından gerçeğe biraz yaklaştığı söylenebilse bile, Marx'm, geleceğin tarihi adına iddiasını tamamen yitirdiği açıktır. Oysa bugünkü modern toplum büyük oranda bu

⁴² Aron, a.g.c, s. 18.

⁴³ Beneton, a.g.c, s. 95.

iki dinamiğin yanısıra daha birçok unsurun etkileşimiyle yapılanmış çok sebepli, çok etkenli kompleks bir toplum tipidir. Bu yapılanmayı bir sebebe indirmek, bu yapının odak noktasında çok yönlü bir varlık olan insanın bulunduğunu unutmaktan veya önemini kavrayamamaktan kaynaklanan sosyolojiye uzak bir görüşün eseri olabilir.

"Doktrinal mülahazalar bir yana 1789'da Fransa'da çıkan siyasi ve hukuki ihtilalle sanayi inkilabının birleşmesi sınıf ayrımını siyasi ve hukuki olmaktan çıkarmış, geniş ölçüde ekonomik esasa oturtmuştur. Bu büyük değişim, sosyal ayırımdaki sertliği azaltmıştır. Ayrım, belirli hukuk kaidelerine, bir siyasi teşkilata hatta dini prensiplere dayanır olmaktan çıkınca, bizzat ekonomik hayatın kendisi gibi daha yumuşak, daha kararsız bir özellik almıştır. Sosyal sınıflar arasındaki sınırlar daha belirsiz, bir sınıftan diğerine geçmek daha kolay hale gelmiştir."⁴⁴ Laroque'nin de belirttiği gibi, ekonomik yapının kararsızlığı, tabiatındaki istikrarsızlığı ve değişime inişe-çıkışa olan meyli ona istinad eden modern toplumlardaki sınıf yapısını da kararsız, istikrarsız ve değişime açık bir karakter kazandırmıştır. Sınıf yapısının modern toplumda dini ya da siyasi temele göre değilde, daha çok ekonomiye paralel olarak yapılanması onun karakterini eski sert sınıf yapılarının aksine, yumuşatmıştır.

Beneton modern ekonominin beraberinde getirdiği ve birey lehine, sınıf aleyhine gelişen yeniliği şöyle dile getirir: "Modern ekonominin dinamiği insanın kendisiyle daha çok ilgilenmesine yol açtı. Önce milyonlarca insanı, ilişkilerin geleneksel toplumlardakilerden daha anonim, daha soyut olduğu kentlere, fabrikalara ya da bürolara çekerek toplumsal ilişkileri çözdü. Daha sonra kazanılmış yetenekleri aralıksız yeniledi ve iş bölümünü hızlandırdı, genişletti. Toplumun artan karmaşıklığı, toplumsal rollerin çoğalması, aynı sonuca yol açtı: birey daha çok bağımsızlaştı."⁴⁵ Özellikle 19.yy'ın sonu ve 20. yy'ın başlarından itibaren modern toplumsal sınıf yapısına mukabil gelişen diğer bir toplumsal realite de, birey ve bireyin toplumdaki fonksuyonel yükselişidir. Beneton bu gerçeği şöyle ifade eder: "19. yy'ın öne çıkan en önemli sosyolojik toplumsal yönü "sınıfsal yapıların yenilenmiş bir biçimde sürekliliği değil, ama tersine toplumsal örgütlenmenin bireyselleşmesi eğilimi"⁴⁶dir. Bu yüzyılda sosyalist akımı temsilen Marx modern toplumu burjuva veyada kapitalist olarak tanımlarken, demokrat akımı temsilen Tocqueville'de öncelikle demokrat olarak tanımlar. Yani bireysel eşitlik ilkesi ve duygusuna dayanır. Yeni topluma ilişkin bu karşıt iki yorum, 19. yy'da modern yapılanmanın iki büyük rakip sosyolojisidir. Bu iki sosyolojiden Marx: Varlık yönetir der. Tocqueville de, bilinç yönetir diye mukabele eder.

⁴⁴ Laroque, a.g.c, ss. 25-26.

⁴⁵ Beneton, a.g.c, s. 103.

⁴⁶ Beneton, a.g.c, s. 29.

Özellikle Fransız ihtilalinden sonra, Batı toplumunu yapısal bir çözümlemeye kavuşturma çabaları ve fikir çarpışmaları karşısında, Beneton şu soruları dile getirmekten kendini alamaz: "Modern toplumdaki (Batı) yapılanma biçimi nedir? Toplumsal atomlaşmayla mı (Burke, Tocqueville), yoksa sınıflar çatışmasının farklı bir biçimiyle mi (Marx) ayırdedilebilir. Yada: Bunun egemen özelliği hangisidir, toplumsal bölünme ve bir sınıfın egemenliği mi (Marx), yoksa eşitlik ve aynılık eğilimi mi (Tocqueville)?"⁴⁷ Bugün Dünyanın bu düşünürlerin hepsine de değişen nisbetlerde hak verecek çeşitlilik ve farklılıklara sahip olduğu gözden kaçmasa gerek.

Hemen bütün dünyada sınıf farklılıklarının en belirgin olduğu Orta Çağdaki sosyal sınıfların modern dünyaya ne halde ulaşabildikleri konusunda ise, Beneton'un fikri şudur: "Sınıflar dün olduğu gibi bugün de vardır. Geriye kaldığı kadarıyla varlıkları 19.yüzyıl başlarına göre –ki daha o zaman bile toplumsal ayrımlar gerçeğini yansıtmaktan uzaktır– büyük ölçüde silikleşmiştir. Bu açıdan artık bir sınıfsal yapılanmadan söz etmek olanaksızdır. Batılı çağdaş toplumların yapılanma biçimini niteleyen, sanırım, bireyin talep ettiği bağımsızlığı ve toplumsal etkileme oyunudur. (Demokratik düşünceler, reelin mass media'larca sunulan görüntüsü), ama tüm bunlar kendilerini sınıf ayrımlarından bağımsız görmektedirler. Tocqueville konformizmle karışmış bu bireyciliği önceden görmüştü: Her birey, herkes gibi yapmak için kendikendine yeterli olmayı düşünür."⁴⁸ Beneton modern çağın sınıflar üzerine nasıl bir tesir bıraktığını bir cümle ile şöyle özetler: "**Modern dinamikler sınıf lehine bir etkide bulunmadı. Sınıf farklılıklarını alt üst etti ve en azından bir ölçüde sildi.**"⁴⁹

Toplumlardaki homojenleşme sürecine modernizmin nasıl katkıda bulunduğunu Beneton somut ifadelerle şöyle dile getirir: "Bu homojenleşme eğilimi günlük yaşamın pekçok alanında açıkça görülmektedir. Televizyon herkese, sınıflara değil kitlelere sesleniyor, pazar akşamlarının trafik sıkışıklığı hemen herkesi kucaklıyor, giyim cinsiyetleri, yaşları ve toplumsal çevreleri eskisinden çok daha az ayırıyor - işçi kasketi burjuva şapkasıyla çelişiyordu, bugün ise kot sınıf farklılıklarını tanımıyor... Tavırlar daha "demokratik" oldu ya da biçimsellikten daha da uzaklaştı- eşitlik duygusu, diye işaret ediyordu Tocqueville, biçimlere saygıyı aşındırıyor. Fransa'da senlibenli konuşma yaygınlaştı, Bay ya da Bayan artık kaybolmakta olan ifadelerdir. Avrupalı tavırlar, demokratik kalıp ya da Amerikan kalıbı içinde dökülmektedir."⁵⁰

Modern toplumun sosyoloji ilmi bakımından en fazla temayüz etmiş vasfı

47 Beneton, a.g.c, s. 58.

48 Beneton, a.g.c, s. 109.

49 Beneton, a.g.c, s. 105.

50 Beneton, a.g.c, s. 107.

nedir diye sorulursa, en azından "sınıf yapısı değildir" denebilir. Kuşkusuz sınıf varlığı bugünde devam ediyor. Fakat sınıf yapısının modern toplum içindeki sosyal gerçekliği belki tarihte bir daha bu kadar azalmamıştı. Bugün sınıflar sosyal gerçekliğin çok küçük bir bölümünü temsil etmektedirler. Bu nedenle "...modern toplum gerçeğini başka yerde aramak gerekir. Bu gerçek sanırım demokratik devrimin getirdiği o radikal yeniliklerdir: Eşitlikçi bireycilik -her birey kendini kendisi gibi görür ve kendi kendine yeterli olmayı düşünür. Bu yönüyle modern toplum geçmişin tüm toplumlarından ayrılır; böylece der Tocqueville, insanlığın toplumsal durumu değişir."⁵¹ İnsanlığın toplumsal durumu öylesine değişir ki Peguy bu durumu şöyle ifade eder: "**Dünya, son otuz yılda, İsa'dan bu yana değiştiğinden daha çok değişti.**"⁵²

Sosyal sınıf farklılaşması bakımından modern toplumun en büyük handikapı şudur ki; Modern toplum ne yaparsa yapsın mensuplarının bir bölümünün de olsa kol gücü gerektiren işlerde çalışmasına göz yummak zorunda kalacaktır. Seri üretim ne kadar gelişir ve ne kadar hayatımıza girerse girsün, kol gücü değişen oranlarda da olsa hiçbir zaman tamamen önemini yitirmeyecektir. Buda demektir ki; fikri-entelektüel faaliyetleriyle hayatını kazananlarla, bedeni kuvvete geçimini bağlayanlar arasında her zaman bir toplumsal farklılaşma olacaktır. Toplumun diğer kesimleri de bu iki kesimi öyle görecektir. Belki bu insanlar kültür düzeyi bakımından aynı seviyeye getirilebilse bile, çevrelerinin onlara bakış ve itibarı her zaman farklı olacaktır. Fakat bu noktada eğitim ve teşebbüs eşitliği ilkeleri düşünülürse bu farklılığın da, itibarın da sonuçta haklı ve adil bir farklılaşma olduğu görülecek ve insanlar bu farklılığı bir çatışma sebebi değil fakat bir yarış, bir rekabet sayacaklardır. Yani modern toplum, sınıf çatışmasına dönmeksizin toplumların hayatına yön vermeye devam edecektir.

7. Modern Dünya'nın, Toplumların Yapısını Köklü Değişikliğe Uğratan Temel Dinamikleri

Modern toplumların başlangıcında, iki olay sınıf problemini büyük bir yapısal değişikliğe uğratmıştır. Sadece sınıf yapısını değişime zorlamakla kalmayıp, 18. yy. aydınlarının fikirlerine ilham kaynağı ve arka plan olarak, sosyal hayatın hemen her tarafına nüfuz eden bu iki gelişmeden biri Fransız İhtilali diğeri ise Sanayi İnkılabıdır.⁵³

A) Fransız ihtilali: 1789 Fransız İhtilalinin hukuki ve siyasi prensipleri

⁵¹ Bencton, a.g.e, s.111.

⁵² Bencton, a.g.e. s. 112.

⁵³ Geniş bilgi için bak. R.Aron, Sanayi Toplumu ve A.Giddens, Sosyoloji (Eleştirel Bir Yaklaşım), (Çev. M.Ruhi Esengün, ve İsmail Öğretir), Birey yayıneçılık, 3.Baskı, İstanbul, 1998.

neticesi olarak, hukuki sınıf ve asalet farkları ortadan kalkmıştır. Bu ya Fransa'da olduğu gibi eski hukuk nizamının toptan ve bir hamlede lağvi şeklinde olmuş ya da İngiltere'de olduğu gibi tedrici gelişme yoluyla sosyal sınıflar, hukuki müesseseler veya siyasi teşkilatın unsurları olmaktan çıkmıştır.

Fransız ihtilalinin hukuki bir sonucu olarak, prensipte sınıf yapısı köklü bir değişikliğe uğramış oluyordu. Fakat bu karar ve beyanların sosyal hayata yansımaları o kadar kolay ve kısa sürede gerçekleşmemiştir. Kısaca teorik gelişmenin pratiğe yansımaları zaman alacaktır. Zira sosyal mobilite, kanunları doğal bir gecikme ile takip eder. "O daha ziyade müşterek kanaatlerin, davranışların, ananelerin, alışılmış adetlerin tesirinde kalır. İmtiyazların ve o imtiyazların dayanağını teşkil eden hukuki ve siyasi rejimin ortadan kalkması, eski sınıfların, bunlar kalktıktan sonra fiilen yaşamasına mani olmaz. Fakat bu haksız sınıf farkları çağın gerçekleri içerisinde desteğini kaybetmiş bir siyasi ve hukuki sisteme dayanarak yaşasa da, zamanla ve bilhassa ekonomik gelişmeyle beraber yeni yapılanmalara yer verecektir."⁵⁴ Bu tarz değişiklikler siyasi ve hukuki prensiplerin sertliğine, kararlılığına, halkın bu değişikliklere hazır olup olmama durumuna ve değiştirilmek istenen sosyal düzenin tarihi-sosyal köküne nispetle toplumdaki değişiklik arzedebilir.

B) Sanayi İnkılabı: Modern toplum bünyesinin oluşum aşamasında bu oluşuma en büyük katkıda bulunan bir ikinci olay da, getirdiği bütün değişikliklerle beraber Sanayi İnkılabıdır.

Sanayi İnkılabı eski metotlardan çok daha verimli yöntem ve araçlarla üretimi tarihte görülmemiş bir hıza ulaştırmıştır. Buharlı makinelerin icadı bu hızda en büyük paya sahiptir. Üretim hızlanması, üretim alanlarını cazibe merkezi haline getirmiş ve bu merkezlerin nüfusu tarihte hiçbir devirle kıyaslanamayacak nisbette artmıştır. Demografik yapıdaki bu ani ve süratli değişiklik toplum düzenini yeni baştan dizayna sokmuştur. Antony Giddens bu gerçeği şöyle ifade eder: "Geleneklere en çok bağlı toplum formlarını geri dönülmez bir biçimde ortadan kaldıran dönüşümlerin özünde, kentleşme ve sanayileşme bulursa bile, bunlarla bağlantılı üçüncü bir fenomen vardır ki, anılmağa değer. Bu da bugün dünyada yaşayan insanların sayısında bir önceki yüzyıla oranla görülen oldukça şaşırtıcı artıştır."⁵⁵ Geleneksel değerlerine ve geleneksel statü-koya bu denli bağlı toplumları değiştirmekte büyük rolü olan nüfus patlamasının, hızlı şehirleşmenin etkisini, onun 19.yy'dan itibaren kazandığı ivmeyi rakamsal ifadelerle daha iyi anlayabiliriz.

Sanayi İnkılabı ve Fransız İhtilali, dünyada şehirlerin nüfusunun daha

⁵⁴ Laroque, a.g.e, s. 24.

⁵⁵ Giddens, a.g.e, s. 16.

önce görülmemiş bir ölçüde büyümesini sağlamıştır. "Hz. İsa'nın doğduğu yıllarda yeryüzünde 300 milyonun altında insanın yaşadığı tahmin edilmektedir. Toplam sayı 19. yy'a kadar oldukça yavaş fakat kararlı bir biçimde artmış ve dünya nüfusu belkide bu süre içinde tam iki katına çıkmıştır. O günden bu yana ayrıntıları konusunda pek az şey bilseler bile, herkesin duymuş olduğu "nüfus patlaması" diye bir şey ortaya çıkmıştır."⁵⁶ Bu öylesine bir patlamadır ki; Hz. İsan'nın doğumundan bu yana geçen koskoca 1800 yılda nüfus 300 milyondan ancak iki katına 600 milyona çıkarken, 1800'den 1900 ve sonrasına, sadece 100, 150 yılda yaklaşık 10 katına çıkarak 5,5 ila 6 milyara yaklaşmıştır. İşte nüfus yapısındaki bu dehşet verici patlama, tarihin sosyal istikrarı, düzen ve karakterini paramparça etmiş, Avrupa'nın değişmez 'Sınıf yapısını ve Hindistan'ın 'Kast'ını yok olmakla karşı karşıya getirmiştir.

8. Modern Toplumlarda, Klasik Alt ve Üst Sınıflara Mukabil, Orta Sınıfların Gelişmesi

Sosyal sınıfların tarihi gelişim seyri göstermiştir ki, "Sınıf ve sınıflar zamana göre itibari, mensupları sürekli değişen hiyerarşik sistemin bir parçası durumundadırlar. Sınıflar ortadan kalkmamakta ancak, karakter değiştirmektedirler."⁵⁷

Sınıf yapısında alt ve üst uçurumu günümüzde özellikle gelişmiş ülkelerde orta sınıfların gelişme imkanı bulmasıyla büyük ölçüde kırılmıştır. Pierre Laroque bu durumu şöyle ifade eder: "Modern Kapitalist toplumlarda, kapitalist ve ücretli sınıflar arasındaki aracı durumda olan orta sınıflar gittikçe artan bir önem kazanmışlardır. Vasati gelirlerin yükselmesi, sanayi sektörü yanında, üçüncü sektör denen faaliyetlerin artması, bedeni çalışma yapmayan ve tam işçi sınıfının özelliklerini taşımayan sosyal sınıfların gelişmesini teşvik etmiştir."⁵⁸ Sanayileşme sürecinin kaçınılmaz özelliğidir bu. Dünyada Sanayi İhtilaliyle sanayileşmenin başlamasını ve sınıf yapısına yansımaları sürecini bugün bile yeni sanayileşmekte olan bir devletin gelişim süreciyle özdeşleştirmek mümkündür. Mikro veya makro düzeyde (ülke bazında olsun, dünya çapında olsun) sanayileşme önce büyük ve belirgin bir işçi sınıfı doğurur. Bu işçi ihtiyacı, genellikle tarım sektöründeki emek fazlasının sanayi sektörüne kaydırılmasıyla sağlanır. Sınai üretimde doyum sağlanınca, şartlar işçilerin tek veya küçük/büyük guruplar halinde üretim araçlarına sahip veya hissedar olmaları sonucunu getirir. Böylece dünkü işçi bugünün patronu veya küçük ve orta ölçekli

⁵⁶ Giddens, a.g.c. s. 16.

⁵⁷ Erakal, a.g.c. s. 204.

⁵⁸ Laroque, a.g.c. ss. 26-27.

müteşebbisi olur. Diğer taraftan, sanayi sektöründen elde edilen milli gelir, hizmetler sektörünün yükselmesine kaynak teşkil eder. Hizmetler sektörünün oluşumu sanayileşmenin üçüncü ve son safhasıdır. Bu sektörde istihdam edilenle, sanayi sektörünün ikinci aşamasındaki yarı patron ve küçük ölçekli işletme sahipleri, sanayileşme sürecinin ilk ve belirgin orta sınıf kaynağını teşkil ederler. Modern toplumlarda, orta sınıfların gitgide çoğalması ve halkla karışması sosyal sınıf yapısının oldukça yıpranmasına sebep olmuştur.

9. Sınıflararası Münasebetler ve İhtilaflar

Pierre Laroque'ye göre: "Sosyal sınıfların mevcudiyeti ekseriya onlar arasında çıkan ihtilaflar dolayısıyla hissedilir."⁵⁹ Sosyal akıcılığın arttığı yani sınıflararası ayırımın azaldığı ölçüde, sınıflararası ihtilaflar azalmaya başlar, aksi durumdada artmaya..."Sınıf farklarının hukuki ve siyasi sahadan ekonomik sahaya geçiren ekonomik değişimlerdir ki; bu farkları halk için gittikçe çekilmez bir hale getirir."⁶⁰ Özellikle sanayileşmenin ilk dönemlerindeki işçi-işveren ihtilafları bunun en somut tezahürüdür.

İdeolojik Değişimlerin de, sınıflararası ihtilafların gelişmesinde rolü vardır. "Bir yandan eşitçi ideolojinin başarısı halk efkârını, hukuki eşitlikle bariz bir zıddiyet teşkil eden fiili eşitsizliklere karşı tepki göstermeye itmîş; diğer yandan 19. asrın sanayileşmiş toplumlarında doğan Marksizm, bu ihtilaflara mana vermiş, onlara doktrinal esas sağlamıştır. O vakte kadar derin manası anlaşılmaayan ihtilaflara mana kazandıran Marksizm böylece ortadaki akımları kuvvetlendirmiştir."⁶¹ Marx'ın tezine göre bu kuvvetli akımlar şiddetli çatışmaya da girecekti, fakat sınıfların çoğalması ve orta sınıfların işçiyi bir nebze olsun tatmin etmesi, Marx'ın bu peygamberane görüşünü boşa çıkarmıştır.

P. Laroque'ye göre: sınıf teşkilatlarının, Partilerin ve sendikaların ortaya çıkıp yayılması ihtilafları teşvik eden diğer bir gelişmedir. Ona göre "Bütün bu teşkilatlar belirli bir sosyal sınıfa dayanır ve ona hem kendisini ifade etme imkanı sağlar hemde faaliyet ve gelişmesine yardım eder."⁶²

10. Sınıflararası Geçişleri (Sosyal Hareketlilik) Belirleyen Şartlar

Pierre Laroque, "toplumlar içerisinde oradan oraya tam akıcılık olmadığı içindir ki, sosyal sınıflar mevcuttur der. Fakat görünüşte en durgun toplumlarda

⁵⁹ Laroque, a.g.c, s. 41.

⁶⁰ Laroque, a.g.c, s. 41.

⁶¹ Laroque, a.g.c, s. 41.

⁶² Laroque, a.g.c, s. 41.

bile tam bir katılık yoktur. Bir guruptan diğere hareketler görülür. Tam akıcılık ve tam katılık arasında bir yığın aracı durumlar vardır."⁶³

Çeşitli faktörler sosyal akıcılık (mobilité sociale) derecesi üzerine tesir eder ve bu akıcılığın zaman ve mekan içerisindeki farklılıklarını izah eder.

1-Bu faktörlerden en önemlisi toplumların müştereken kabul ettikleri, onların hayatına yön veren sosyal düşünce mahsulü tecrübeler ve dini kaide-lerdir. Bu bakımdan halkı ayıran veya birleştiren iki temel eğitim vardırki, şart-lara göre bunlardan ya biri veya diğeri üstün gelir. Bunlarda kast düşüncesi ve eşitçi düşüncedir.

P. Laroque kast yapısını şöyle tasvir eder: "Kast düüncesinde sosyal eşit-sizlik sadece tabii bir olay değildir. Aynı zamanda bizzatihi eşitsizlik iyi birşey-dir. Hekesin kendi sosyal gurubunda kalması ahlak ve din prensiplerinin icabıdır."⁶⁴ Sosyal hareketlilik hem ahlaken uygun bulunmamakta hem de kanun tarafından imkansız hale getirilmektedir. Bu sosyal sistem, Hint toplumunun ananevi düşüncesidir. 18. yy sonuna kadar kan asaletinin kabul edildiği müd-detçe, bu görüş Avrupa toplumlarının dayandığı esası teşkil etmiştir.

Eşitçi düşünceye gelince, bu öncekine nisbetle insanlığın daha geç vardığı bir düşünüşdür. Fakat bu mefhum, 18. yy'da önüne geçilmez bir kuvvetle yayılmış ve imkanlarda eşitlik bugün modern dünyanın en esaslı bir sosyal nizam kaidesi olmuştur. Bu kaide, artık liyakat ve kabiliyet farklarından ileri gel-meyen hiçbir eşitsizliği kabul etmemektedir.

2- Sosyal hareketlilik büyük oranda nüfus hareketlerine de bağlıdır. A) Farklı sosyal sınıfların doğum nisbetleri arasında eşitsizlik vardır. Çoğun-lukla üst sınıflardakilerin doğum oranı alt sınıflara nisbetle daha azdır. Bu se-beple üst sınıflar, ancak alt sınıflardan bir şekilde üst sınıfa katılanlarla mev-cudiyetlerini sürdürebilirler. Bu ise, sınırlı da olsa sosyal hareketliliğe bir kapı açmış olur. B) Yer değiştirmelerin, sosyal hareketlilik üzerinde önemli bir etkisi görülür. Laroque bu durumu şöyle anlatır: "Muhitten çıkıp tanınmayan bir mu-hite geçmek, yeni bir sosyal sınıfa girmeyi teşvik eder. Bu memleket içerisinde-ki göçlerde böyle olduğu gibi, ülkelerarası göçlerde de böyledir. Devamlı olarak önemli sayıda göçmen alan bir ülkede, aynı zamanda devamlı olarak bir sosyal yükseliş görülür. Yeni gelen göçmenler genel olarak, ülkede sosyal mer-divenin alt basamağını teşkil ettiklerinden, oraya daha evvel gelmiş olanların yukarı çıkmasını, üst sosyal sınıflara geçmesini temin ederler."⁶⁵ Bu kaideyi ulusal alanda düşünmek mümkün olduğu gibi, uluslararası alanda da örneğini

⁶³ Laroque, a.g.c, s. 32.

⁶⁴ Laroque, a.g.c, s. 32.

⁶⁵ Laroque, a.g.c, s. 35.

görebilmek mümkündür. Buna günümüzün en tipik örneği Amerikadır. Amerika, ülkede işi çekip çeviren bilim adamı ve teknokratları dışarıdan seçmek suretiyle sağlamaktadır. Bu tabaka Amerikanın en yüksek tabakası olup, kendinden sonraki kuşağı kendisi yetiştiremeyip, bunu ancak diğer ülkelerden sağlayabilmektedir. Bu örnekte, kendi ülkelerinde belki çok sıradan bir itibara sahip olanların, kıymeti bilinmeyen, işlenemeyen insanların, Amerikada değerlendirilmesi ve yüksek bir üne, itibara kavuşmaları, dolayısıyla sosyal sınıf mevkiinde bir sıçrama yapmaları sözkonusudur.

3- Sosyal hareketlilik faktörleri arasında ekonomik ve teknolojik faktörlere de önemli yer ayırmak lazımdır. "Bizzat servet ve gelir seviyesi sosyal sınıflandırmada büyük bir tesir icra eder. Her devirde bir servetin kazanılması veya kaybı sosyal hareketlilikte büyük bir dönüm noktası teşkil etmiştir. Tarih boyunca üst sınıfın fakirleşmiş unsurlarıyla alt sınıfın zenginleşmiş unsurları arasında birleşmeler olmuştur."⁶⁶ Orta Çağ Avrupa'sında arazi edinmek Aristokrasi sınıfına çıkışta önemli bir mesafe almayı temsil ederken, modern dünyada üretim vasıtalarına sahip olmak, burjuva veya yönetici sınıfa katılmak için bir fırsat teşkil etmiştir. Modern zamanlardaki ekonomik ve teknik değişme, servet hareketlerini hızlandırırken mali faktörlerin tesirlerini de artırmıştır.

4- Sosyal kurumların ve bilhassa aile kurumunun mahiyeti ve boyutu sosyal hareketlilikte diğer bir önemli noktayı teşkil eder. "Aile reisi, eş ve çocuklardan oluşan dar aileli toplumlarda sosyal hareketlilik daha kolaylaşmış olur. Zira sınıfı değiştiren fertlerle birlikte giden, ona doğrudan doğruya bağlı olan küçük bir guruptur. Ebeveyn ve civar hısımlarla olan bağlar bu halde de sosyal yükselmeye engel yaratabilir. Meğerki ekseriya olduğu gibi, bu bağlar koparılsın veya çözülsün."⁶⁷

5- Siyasi şartlar da sosyal hareketlilikte önemli bir role sahiptir. Mesela siyasi demokrasinin bir toplumda gelişmesi sosyal hareketliliğe olumlu bir etkide bulunur. Zira "Demokrasi demek sosyal eşitsizliklerin reddi demektir. Diğer yandan demokrasinin gelişmesiyle genişleyen amme hayatı; partiler, sendikalar, her çeşit teşkilat ve guruplar vasıtasıyla fertlerin sosyal hiyerarşi içinde üst seviyelere çıkmaları sağlanır. Böylece yeni yükselme imkanları açılmış olur."⁶⁸ Modern toplum tarihteki en kompleks toplumdur. Yükselmek için de, irtifa kaybetmek için de bir çok sebep mevcuttur. Demokrasi de bunlardan sadece birisidir. Kimilerini yükseltir, kimilerini alçaltır. Bazan yükseltir, bazan alçaltır.

⁶⁶ Laroque, a.g.c, s. 35.

⁶⁷ Laroque, a.g.c, s. 37.

⁶⁸ Laroque, a.g.c, s. 38.

Sosyal hareketliliğe olumlu katkıda bulunan şartlar, Fransız İhtilali ve Endüstri İnkilabı sonrasında, öncesine oranla çok daha fazla bir nisbette artmıştır. Hatta bu şartların belirgin olarak bu iki olaydan sonra ortaya çıkıp sosyal olguları yeni baştan tanzim etmeye başladığını söyleyebiliriz. "Her ne kadar, hiçbir yerde hudutsuz bir sosyal hareketliliğe (sosyal akıcılık) rastlanmıyorsa da, modern gelişme açıkça artan bir akıcılığa ve artan bir eşitliğe doğru yönelmiştir. Ülkeler arasında görülen farklar bu gelişmeye tesir eden çeşitli faktörlerin eşit olmayan tesirleriyle izah edilebilir."⁶⁹

II. Modern Toplumda, Sınıf Farklılaşmasını Azaltan Modern-Çağdaş Uygulamalar

En başta modern toplum diye nitelendirdiğimiz Fransız İhtilali ve Endüstri İnkilabı sonrası toplumlarda sınıf yapısının, bu iki gelişmenin sonucu olarak dini, siyasi ve hukuki kaynaklı olmaktan büyük oranda çıkıp, ekonomik bir temele oturmasıyla beraber daha değişken bir karaktere büründüğünü belirtmiştik. İşte nisbeten esnek bir karakter kazanan modern toplum sınıf farklılaşmalarının, hangi modern uygulamalarla asgari düzeye çekildiğini inceleyelim. P. Laroque "Sosyal Sınıflar" adlı kitabında bu sonucu getiren uygulamaları şöyle sıralamıştır;

A) "Hükümetler, gittikçe artan bir oranda sosyal eşitliği sağlama yolunda şuurulu bir politika takip etmektedirler. Zenginlerin gelirlerini sınırlayıp, fakirlerinkini artırmak gayesi güden, gelirlerin yeniden dağıtımını politikaının takibi, maddi şartları gittikçe artan bir ölçüde eşitliğe doğru götürür. Modern vergilendirme sistemleri, sosyal politikanın çeşitli cepheleri, bu arada mesela, herkese asgari konfor, hatta aynı tip maddi yaşam imkanı sağlayacak olan mesken konusunda alınan tedbirler, hep sosyal eşitliği temin gayesi güder."⁷⁰

B) Hükümetlerin uyguladığı sosyal güvenlik politikaları da sınıf farklılıklarını önemli ölçüde dizginlemiştir. "Bu da sadece, bu politikanın halkın zaruret içinde olan kısmının menfaatına, gelirlerin yeniden dağıtımını gerçekleştirme-sinden ileri gelmez. Fakat aynı zamanda, sosyal güvenlik politikası, geçmişte sadece varlıklı sınıflara karşı bir imtiyaz olan ve onların sosyal üstünlüğünün önemli bir faktörünü teşkil eden güvenlik imtiyazını, fakir kütleye de yayar. Bu yayılma işi ekseriya, devalüasyon dolayısıyla varlıklı sınıfların birikmiş paralarının azaldığı bir devreye rastlar. Bunların paralarıyla birlikte güvenlik duyguları da azalır. Bunun sebebi sadece güvenlik imtiyazının yeni sınıflara da

⁶⁹ Laroque, a.g.c, s. 39.

⁷⁰ Laroque, a.g.c, s. 28.

yayılması değildir. Fakat imtiyazın, bütün psikolojik ve sosyal neticeleriyle birlikte, bir sınıftan diğerine devredilmesidir."⁷¹

C) "Herkesin bütün vazife ve memuriyetlere girebilmesini sağlayacak bir politika (Sosyal adalet) takibi de daha az önemli değildir."⁷² Görev ve yetkinin verilmesinde ölçünün şahsi beceri olması, her ferdin kendi istidadı ve kapasitesi doğrultusunda ona konumunu belirleme imkanı vermiştir. Öğretimin herkese açılması, eğitimin tanzimi ve bu gibi hususlardaki fırsat eşitliği bu maddenin ilk akla gelen unsurlarıdır.

D) "Biraz farklı bir sahada, işverenle işçi münasebetlerinin tanzimi politikası da aynı şekilde sosyal yapıyı değiştirmeye yardım eder."⁷³ İşçi sendikalarının büyük oranda bu görevi üstlendiği söylenebilir. "Gitgide tekamül eden bir mekanizmanın topluca işçilere, menfaatlarının korunduğuna dair verdiği garanti, işçi sınıfının başlıca özelliği olan aşağılık kompleksini azaltır ve işçinin seviyesine yeni bir mana kazandırır. Bunun neticesi olarak işçi kütlesi toplu halde, sosyal hiyerarşi içerisinde yükselir. Buda bir kere daha sosyal eşitliği doğru bir gelişmede ifadesini bulur."⁷⁴

E) Pierre Laroque, Sosyal Sınıflar adlı kitabını yazdığı zamana yakın devirlerdeki buhran ve savaşları kastederek; "Yakın zamanlardaki ekonomik buhranlar ve harpler sosyal sarsıntılara sebep olmuş mevki ve servetleri alt-üst etmiştir. Değişmeleri süratlendiren bu durum, sınıf ayırımının psikolojik esaslarından biri olan sınıfların değişmezliği fikrini zihinlerden atmıştır."⁷⁵ Olağanüstü olayların getirdiği değişiklikler insanlar için bir ölçüde cesaret sebebi olmuştur denebilir.

12. Dini ve Milli Müesseselerin, Sosyal Farklılıkların Giderilmesindeki Rolü

Özellikle günümüz toplumlarında sınıf; önem itibariyle, millet dairesi içindeki bir alt farklılaşmaya işaret eder. Bu itibarla fert, sadece kendi sınıfının bir mensubu değil, aynı zamanda milli ve dini yapının da bir üyesidir. Mesela bir fert, sınıfının mensubu olarak işçi veya burjuva olurken; sırasıyla milli ve dini müesseselerin mensubu olarak da bir milli ve dini kişiliğe sahip olur. Türk ve müslüman olmak gibi... ve aynı fert bazan kendini daha çok sınıf esasına göre ve bazanda milli ve dini esasa göre tanımlamayı uygun bulabilir. Bunu

71 Laroque, a.g.c, s. 29.

72 Laroque, a.g.c, s. 29.

73 Laroque, a.g.c, s. 29.

74 Laroque, a.g.c, s. 29.

75 Laroque, a.g.c, ss. 29-30.

doğuran şartlar zaman ve mekana, yani güncel olaylara, gelişmelere veya ülkeden ülkeye farklılık arzedebilir. Bazı ülkelerdeki milli duygunun kuvveti, sınıf duygusunun palazlanmasına bir engel teşkil edebilir. Pierre Laroque bu hususta benzer fikirler beyaneder. Ona göre milli dayanışma sınıf çekişmelerini yenilebilir. "Bazı hükümetlerin milliyetçi eğilimleri son derece teşvik ederek, sınıflararası ziddiyetleri ikinci plana itip, unutturmak için sarfettikleri çabalar böyle izah edilebilir."⁷⁶

Bu tarz bir siyasetin daha çok hangi ülkelerde başarılı olabileceği hususunda ise Laroque; "Bu politika bilhassa yeni egemenliğe kavuşmuş, halkı gelişmiş ülkelere karşı bir aşağılık kompleksi duyan memleketlerde kolayca başarıya ulaşır. Bu çeşit memleketlerde milliyetçiliğe önem vermek aslında, sınıflararası ihtilafı iç plandan milletlerarası sahaya aktarmaktır. Buda fakir ve zengin ailelerarası ihtilaftan, fakir ve zengin ülkelerarası ihtilafa; fert veya aile sınıfları arasındaki ihtilaftan, ülkeler veya milletlerarası ihtilafa geçmek demektir. Aynı neviden hislerin uyandırıldığı bu ihtilaflar, bu husumetler esas itibarıyla birbirlerinden farklı değildir."⁷⁷

Milliyetçi politikaların, sınıf ihtilaflarını aşmak ve izale etmekte başarılı olduğu ülkeler sadece başka ülkelere karşı aşağılık kompleksi olan ülkeler olmak zorunluluğu yoktur. Mesela tarihi mirası, kültürel kimliği, tabii kaynakları ve siyasi coğrafyası gereği kiskanılan, tahammül edilemeyen Türkiye gibi ülkelerde de milliyetçi politikalar, sınıf şuurunun üstünde bir yüksek şuurla sınıf ihtilaflarını aşmaya son derece müsaittir.

13. SONUÇ

Tarihte hiçbir toplum, fertleri arasında fark bulunmayan bir homojenliğe sahip olmamıştır. Aksine bütün toplumlar, bir şekilde heterojen bir yapı sergilemişlerdir. Toplumun bu heterojen yapısı ve katmanlara ayrılması hali değişik toplumlarda yine değişik esaslara istinat etmiştir. Bunlardan Hindistan'da "Kast" örneğini ve Fransa'da "Sıra" (order) uygulamasını gördük. Bunlardan birincisi, dini kurum, ikincisi de hukukun düzenlediği bir kategorilendirme sistemi idi. Hemen bütün toplumlarda görülen ve bu ilk ikisine nisbetle, daha bir sosyal vaka olma özelliği haiz olan "sosyal sınıf"lar ise, sosyo-ekonomik şartların getirdiği bir farklılaşma olarak karşımıza çıkmıştır.

Tabakalara, sınıflara ayrılmış bir toplum, aynı zamanda bir adaletsiz toplum yapısını mı ifade eder. Realitede, sosyal tabakaların olmadığı, sınıfların belirmediği bir toplumun imkansızlığını tarihi tecrübeler göstermiştir. Her şey-

⁷⁶ Laroque, a.g.e, ss. 42-43.

⁷⁷ Laroque, a.g.e, s. 43.

den önce, bunu bir adaletsizlik olarak görmek, farklı ihtiyaçlara sahip bir varlık olan insanın meydana getirdiği sosyal yapıdaki farklı ihtiyaçları, farklı gereklilikleri yok saymak olur. Fonksiyonalistlerin de benimsediği, Durkheim'in iş bölümü teorisi bu hususta göz önünde bulundurulması gereken bir teoridir.⁷⁸

Bunla beraber, Modern Çağın başlamasında en önemli iki olay olan Fransız İhtilali ve Sanayi İnkılabından sonra "Sosyal Sınıf"lar her hangi bir ideolojinin kullanabileceği kadar farklı olmaktan çıktığı gibi, Millet mefhumunun tarihte hiç olmadığı kadar, toplumların hayatında öne çıkması da, sosyal sınıfın toplum hayatındaki önemini oldukça azaltmıştır. Bugün bütün toplumlarda en üst birliğin adı "millet" olurken; bunun altında "sosyal sınıf" değil daha çok doğrudan doğruya fert vardır. Sosyal sınıf olgusu gittikçe önemini yitirmektedir. Daha önce de belirttiğimiz gibi özellikle Fransız İhtilali'nden sonra dünya bu yöne doğru meyletmıştır. Git gide toplumlar sınıf esasının belirsizleştiği, bazan yok olmaya yüz tuttuğu toplumlar olmaya doğru gitmektedirler. "Tabiatıyla az veya çok derecede, bir kapitlist ekonomi sistemini muhafaza eden ülkelerin hiç birinde sınıf ayırımları tamamen ortadan kalkmamıştır. Fakat ayırımlar o nisbette azalmıştır ki artık mevcudiyetleri ortaya gerçek problemler çıkarmamakta ve mevcut farklar fazla ziddiyetlere sebep olmamaktadır"⁷⁹ Bu gidişte bir de modern toplumlarda derin bir surette işlenmiş, eşitçi felsefeden mülhem bilinçli bir politikanın da büyük bir etkisi vardır.

Diğer yandan "...ekonomik sahada, vergi tedbirleri yahut ücret sistemlerinin rasyonelleştirilmesi yoluyla, gelirlerin az veya çok ileri derecede yeniden dağıtımına çalışılır. Psikolojik sahada, halkın maddi ve manevi yaşama şartları teminat altına alınır. Entelektüel sahada, eğitimin teşkilatlandırılması yoluyla kabiliyeti olan herkese, her derecede tahsil imkanı sağlanır".⁸⁰ İşte bütün bu sahalardaki eşitlikçi politikalar, bireyin kabiliyeti nisbetinde aile ve çevresinden dolayı onu saran kabuğu kırıp toplumsal hayatta sosyal hiyerarşide ulaşabileceği yere kadar yükselmesini sağlar. Toplumsal hiyerarşi ile özgürlük ve eşitlik arasında bir çelişki görünse de sosyal düzenin sağlanması bakımından bu kaçınılmazdır. Yeter ki hiyerarşi liyakata göre oluşsun.

78 Erkal, a.g.e, s. 203.

79 Laroque, a.g.e, s. 114.

80 Laroque, a.g.e, s. 114.

SUMMARY

In the article the subject of classes are mentioned as a problematic field in Sociology. The views of some sociologists who are involved with classes are distinguished. It is stated that by industrial and post-industrial societies class-centered approaches lost its tension and interest.